С. А. Сігаева

ГАТЫЧНЫЯ ЭЛЕМЕНТЫ Ў СІСТЭМЕ ПАЭТЫКІ ТВОРА «ДЗІКАЕ ПАЛЯВАННЕ КАРАЛЯ СТАХА» У. КАРАТКЕВІЧА

Вывучэнне гатычнага рамана, гатычнай прозы і адпаведных жанравых разнавіднасцей з’яўляецца актуальнай тэмай сучаснага літаратуразнаўства. Даследаванні гатычнага дыскурсу дазваляюць паглыбіць разуменне прататэкстаў сучаснай масавай культуры, якая выкарыстоўвае вобразы гатычнага жанру (гатычны хранатоп у літаратуры і кіно, коміксы і інш.) і развівае з іх дапамогай новыя жанры.

Жанрава-стылістычная прырода аповесці У. Караткевіча “Дзікае паляванне караля Стаха” звычайна асацыюецца з гістарычным дэтэктывам. Першым гістарычным дэтэктывам называе яго даследчыца В. Васілеўская. У дадзенай працы робіцца спроба дадаць да жанравых адзнак гатычную традыцыю. Наратыўная сістэма твора У. Караткевіча “Дзікае паляванне караля Стаха” грунтуецца на апавяданні ад першай асобы, што ў тэмпаральным вымярэнні з’яўляецца рэтраспектывай. Можна канстатаваць, што наратыўная структура дваістая, як гэта часта бывае ў квазіаўтабіяграфічных творах.

Інтэртэкстуальныя асаблівасці, як у большасці твораў У. Караткевіча, заключаюцца ў стракатым спалучэнні разнастайных крыніц. Сярод іх тэксты Т. Шаўчэнкі, Дантэ, Сервантэса, М. Гогаля, Шарля Перо і інш. Акцэнтавана таксама спасылка на гісторыка-культурны кантэкст беларускага нацыянальна-вызваленчага руху. Твор складаецца з кароткай ўступнай часткі, якая змяшчае дыскусію апавядальніка з уяўным чытачом, дзе наступная частка параўноўваецца са сканчэннем “падання пра род Яноўскіх і яго заняпад, пра выміранне беларускай шляхты”. Такія рамачныя кампазіцыйныя элементы, на думку даследчыка С. Зенкіна, з’яўляюцца функцыянальна важнымі менавіта для гатычнай прозы.

Хранатоп твора, такім чынам, з’яўляецца перасячэннем “асабістай гісторыі” апавядальніка і падання аб родзе Яноўскіх. Такое спалучэнне становіцца магчымым за кошт выкарыстання тыповага прыёму літаратуры падарожжаў: герой заблукаў і апынуўся перад маёнткам Яноўскіх. Апісанне гэтага маёнтка з’яўляецца важным канструктыўным элементам прасторавай арганізацыі твора і можа быць трактавана як распаўсюджаны варыянт гатычнай традыцыі (змрочны, закінуты, велічны, таямнічы, пагрозлівы). Па традыцыі, галоўны герой накіраваны на раскрыццё таямніцы, тым больш, што яна звязана з лёсам прыгнечанай спадчынніцы – наяўнае спалучэнне казачнага і гатычнага хранатопаў.

Большасць азначэнняў гатычных элементаў у літаратуры заснавана менавіта на прасторавых арыенцірах (замак, манастыр, абацтва, могілкі, руіны і г. д.). У творы У. Караткевіча мэтазгодна адзначыць некалькі асаблівасцей, а менавіта: функцыю замка выконвае палац, старанна апісаны

апавядальнікам, прафесійным філолагам, фалькларыстам (гэта апавяданне ўмоўна вызначаецца як успамін і летапіс). Палац замест замка азначае спецыфіку трансляцыі чыста гатычнай архітэктуры на мове архітэктуры барока, як “цытаванне” асноўных элементаў гатычнага стылю.

Вызначэнне замкнёнай прасторы ў аповедзе з’яўляецца тыповым для аналітыкі геаграфічных вобразаў класічнага гатыцызму англамоўнай літаратуры канца XVIII-першай чвэрці XIX стагоддзя. Трэба ўлічваць вядучую ролю прасторы ў хронатапічнай арганізацыі “Дзікага паляванне караля Стаха”. Спецыфіка мастацкага часу для ўсіх без выключэння варыяцый гатыцызму патрабуе акцэнтуацыі на тое, што чытачу прапануецца ўспамін індывідуалізаванага наратара ў спалучэнні, як адзначаецца ў прадмове, і “падання аб родзе Яноўскіх”, гэта значыць, час апавядання складаецца з некалькіх пластоў, самым глыбокім з якіх з’яўляецца, безумоўна, час міфалагічны, час фальклорных тэкстаў, што цытуюцца ў творы, час рацыянальна-гістарычны, а менавіта 1880-я гады (лакалізацыя дзеяння), час родавых летапісаў, а таксама іх мастацкае спалучэнне.

Спецыфіка аповесці “Дзікае паляванне караля Стаха” таксама заключаецца ў наяўнасці супярэчлівага спалучэння міфалагічных і казачных элементаў: вызваленне дзяўчыны з палону высакародным юнаком, пасля апавядальная структура ўзбагачаецца драматычнай гісторыяй кахання, кульмінацыяй якой з’яўляецца вызваленне і шлюб.

Адной з цэнтральных сцэн аповесці з’яўляецца святкаванне паўналецця Надзеі Раманаўны ў палацы Яноўскіх. Менавіта тут адбываецца тое, што можна назваць адначасова і карнавалізацыяй апавядання, і адлюстраваннем ініцыяцыі гераіні. Гэта апісанне так званага “магнацкага балю”. Такім чынам, структурна гэта спалучэнне экфразіса (апісанне твора мастацтва ў літаратурным творы) і рэтраспектывы падання Бермана пра апошняга Рамана (менавіта яго партрэт апісваецца, а Надзея Яноўская вызначаецца як яго нашчадак у дваццаць першым калене). Інтэртэкстуальная спасылка на традыцыю выкарыстання апісання “жывога партрэта”, як у А. Бальзака, М. Гогаля, Э. По, А. Уайльда.

Сцэна балю канцэнтруецца на ініцыяцыйных элементах, у тым ліку на танцы на чале з Надзеяй Раманаўнай. Трэба адзначыць, што міфалагічная і структурная паэтыка заўсёды праводзіць аналогію паміж дуэллю і балем. Пераапрананне-ператварэнне Надзеі Раманаўны сігналізуе этап ініцыяцыйнага працэсу, які зноў-такі спалучае казачны і міфалагічныя хранатопы апавядання.

Важным кампанентам з'яўляецца знаёмства апавядальніка Андрэя Беларэцкага са сваім цёзкай Андрэем Свеціловічам, які з’яўляецца сваяком Надзеі Яноўскай (важнае для гатычнай традыцыі паранімічнае акцэнтаванне “белы” і “светлы”). Спалучэнне жанравых дыскурсаў гістарычнага і гатычнага арганічна выяўляецца ў вестыментарным кодзе (сукупнасць інфармацыі, атрыманая пры аналізе вопраткі, убораў персанажа) сярэднявечнага жаночага адзення.

Працяг гэтага эпізоду – з'яўленне Дзікага палявання, якое пацвярджае шэраг папярэдніх ўстаўных аповедаў і, такім чынам, служыць функцыянальна для сапраўднай ініцыяцыі апавядальніка. Адразу пасля гэтага эпізода паскараецца тэмп апісання падзей, з'яўляецца тыповы для гатычнага дыскурсу элемент псіхалагізацыі, і таксама парапсіхалагізацыі ўсіх элементаў. Гаворка ідзе пра так званую таямніцу, энігматычны складнік якой ўласна і з'яўляецца функцыянальнай дамінантай: апісанне падсвядомага, сноў, галюцынацый, раздвойвання свядомасці, таямнічых з'яў, упаданне ў транс і самнамбулізм. Класічны гатычны хранатоп праграмуе паралелізм выявы гатычных будынкаў і ўнутранага свету. "Дзікае паляванне караля Стаха" на пэўным этапе патрабуе дэшыфрацыі патаемнай структуры палаца Яноўскіх, важным этапам якой з'яўляецца атрыманне карты (план XVI стагоддзя) і яе накладанне на прасторавыя каардынаты рэальнага будынка з мэтай раскрыцця таямніцы. На думку апавядальніка, гэта неабходна для вырашэння чыста прагматычнай праблемы (каму выгадная інсцэніроўка Дзікага палявання), а заадно вызвалення Надзеі Яноўскай з псіхалагічнага палону яе ўяўных жахаў.

Да тыповых для гатычнага дыскурсу паралелізмаў дадаюцца кантэксты грамадскага і палітычнага кірунку. Сістэма актантаў у "Дзікім паляванні караля Стаха" адпавядае гатычнай традыцыі па некалькіх варыянтах схематызацыі: так званая сентыментальная готыка прапануе вызваленне зняволенай, залежнай дзяўчыны (Надзеі Яноўскай) высакародным юнаком (Андрэем Беларэцкім) з-пад рэальнага ці то ўяўнага злачыннага ўздзеяння. Астатнія актанты размяркоўваюцца па прынцыпе памочнікаў (Андрэй Сваціловіч, Рыгор) і праціўнікаў (Варона). С. Зенкін справядліва адзначае, што для гатычнага дыскурсу адным з прынцыповых з'яўляецца архетып дваістасці як варыянт "прасюжэта". У творы У. Караткевіча гэты архетып ускладняецца не толькі анамастычным падваеннем Андрэй Беларэцкі-Андрэй Свеціловіч, але і дваістай сутнасцю Дубатоўка. Да традыцыйных гатычных элементаў належаць "паданне аб родзе Яноўскіх і яго заняпад" (старадаўняя радавая легенда ўладальніка замка-палаца), таямнічыя аспекты спадчыннасці, лёсу спадчыны Яноўскіх (у сувязі з магчымым маючым адбыцца шлюбам або смерцю Надзеі Яноўскай), ажыццяўленне помсты і правасуддзя (дакладней, яго адсутнасці), дасканалая імітацыя ўмяшання тагасветных сіл, з'яўленне нечаканых памочнікаў (Андрэй Сваціловіч і Рыгор), любоўная лінія (пара закаханых) завяршаецца шчасліва.

Сімвалічны характар мае малюнак сіл прыроды і стыхій (ветру, урагану, ліўня); што яднае фальклорна-міфалагічную традыцыю з тыповым для гатычнага дыскурсу акцэнтам на начной месяцовай частцы сутачнага цыклу. Сімволіка колеру ў "Дзікім паляванні караля Стаха" вызначаецца выкарыстаннем традыцыйнай фальклорнай трыяды белага, чорнага і чырвонага (для гатычнага дыскурсу важнай з'яўляецца амбівалентнасць структуры гэтых каларатываў) і чыста літаратурна-кантэкстуальнымі варыянтамі зялёнага, блакітнага.

Аналіз гатычных элементаў у сістэме паэтыкі “Дзікага палявання караля Стаха” дае магчымасць некаторых абагульненняў. Побач з прызнанымі традыцыямі гістарычнага і дэтэктыўнага дыскурсаў маюцца элементы гатычнага хранатопа. Наратыўная арганізацыя твора У. Караткевіча праграмуе магчымасць такога спалучэння, а таксама малюе схему, якая з’яўляецца тыповай для агульнай характарыстыкі гатычных элементаў ў літаратуры, што сведчыць аб перспектыўнасці ўключэння гэтага, а таксама шэрагу іншых твораў У. Караткевіча ў еўрапейскую літаратурную гатычную традыцыю.